

Socialt fältarbete – en definition

Inledning

Det sociala fältarbetet med ungdomar inleddes i Sverige i början av 1950-talet. Det var framförallt med storstädernas gängbildningar som arbetet bedrevs. Fältarbetet som metod spreds till ett stort antal kommuner under 1960 och 1970-talet. Förutsättningarna för fältarbetet i de olika kommunerna var mycket varierande och tidigt uttalades ett behov av erfarenhetsutbyte, utbildningar och gemensamma utgångspunkter i fältarbetet.

För det ändamålet bildades RIF – Riksförbundet för Fältarbete 1975. Förbundets första gemensamma ställningstagande skedde 1983-års rikskonferens då man antog fyra principer som medlemmarna ansåg skulle gälla för socialt fältarbete. I dessa principer fastslogs bl.a. att *ensamarbete, utredningsansvar och jourtjänst* inte är förenligt med fältarbete, vilket i allra högsta grad gäller även idag.

Så småningom efterfrågades en gemensam plattform/definition och nu med inriktningen på metoden i arbetet. Förbundets medlemmar i hela landet arbetade med att definiera vad socialt fältarbete är och vad som skiljer det från annat ungdomsarbete och övrigt socialt arbete. Detta ledde fram till att RIF-definitionen av socialt fältarbete vilken antogs på årsmötet 1988.

RIFs definition bygger på medlemmarnas kollektiva, teoretiska och praktiska erfarenheter. Då det sociala fältarbetet förändras med tiden är också definitionen i behov av kontinuerlig förnyelse, även om de centrala tankegångarna har ett beständigt värde.

Denna skrift är resultatet av den omarbetning av definitionen som medlemmarna genom remissförfarande diskuterat under de senaste åren. Utöver gemensam definition tillgodoser RIF behovet av fortlöpande metodutveckling genom:

- Årlig rikstäckande vidareutbildning
- Regionala träffar och utbildningar med metoddiskussion och erfarenhetsutbyte
- Medlemstidning med aktuellt från ungdomsdebatten
- Kontakt med andra organisationer och myndigheter med ungdomsperspektiv
- Att vara ett yrkesförbund som betonar fältarbetets betydelse

Fältarbete som metod kan användas i verksamhet med olika målgrupper. RIFs definition beskriver socialt fältarbete med ungdomar och vänder sig till fältarbetare, andra ungdomsarbetare, arbetsledare, politiker och övriga intresserade av fältarbete.

Målsättningen är att skriften skall kunna användas som vägledning bl.a. vid tjänstetillsättningar, utbildningar, utformande av befattningsbeskrivningar och inte minst som handledning i det vardagliga fältarbetet. Då grundutbildning och arbetsförutsättningar för landets fältarbetare ser olika ut innebär det att fältverksamheterna skiljer sig från kommun till kommun. Även tjänstebenenämningar är olika och därför används enhetligt i denna skrift benämningen fältarbetare på de yrkesgrupper som i enlighet med vad RIF definierar som fältarbete.

FÄLTARBETE OCH UNGDOMARS OFFENTLIGA MILJÖ

För att kunna göra en beskrivning av vad fältarbete innebär är det nödvändigt att definiera ordet *fält*. Det är miljöer där unga människor på ett osystematiskt sätt vistas, möts och blir sedda. I de här miljöerna är det vanligt att ungdomarna vill undandra sig vuxenvärldens kontroll och insyn. På dessa samlingsplatser lär sig ungdomarna att relatera till sin egen identitet och sexualitet samt att spegla sig i förhållandet till andra jämnåriga. Det offentliga livet blir en del av ungdomars självständiggörande och sökande efter vuxenidentitet, vilket ger dem tillfälle att ställas inför olika normer, värderingar och kulturmönster. Det offentliga rummet bekräftar och berikar under en viktig period i livet. Denna process sker inte alltid smärtfritt för den unge själv och det omgivande samhället. För en liten grupp ungdomar har det offentliga rummet en vidare betydelse. Dessa ungdomar kommer ofta från en socialt problematisk uppväxt och i de offentliga miljöerna söker de efter en chans att bli sedda och bekräftade. Deras osäkerhet och brist på positiva vuxenförebilder innebär en ökad utsatthet och risken för dem att utvecklas ogynnsamt är stor.

FÄLTARBETE SOM METOD

Metoden i professionellt socialt fältarbete bygger på följande fyra delar: Uppsökande arbete, analys, insats och dokumentation/utvärdering.

Målsättningen är att skriften skall kunna användas som vägledning bl.a. vid tjänstetillsättningar, utbildningar, utformande av befattningsbeskrivningar och inte minst som

Det uppsökande arbetet

Grunden i professionellt socialt fältarbete är uppsökande arbete i offentliga ungdomsmiljöer. Genom att arbeta brett uppsökande i hela ungdomsgruppen ser fältarbetaren vilka generella behov som finns för att förbättra ungdomars uppväxtvillkor. Dessutom möter fältarbetaren här de ungdomar som riskerar att utvecklas ogynnsamt och ser de specifika behov dessa ungdomarna har.

Det uppsökande arbetet syftar till att få *kunskap, kontakt och gemensamma upplevelser*. Fältarbetaren möter ungdomarna i deras vardag och kan tidigt avläsa deras situation samt tendenser inom ungdomskulturerna.

Kunskap får fältarbetaren genom att i det uppsökande arbetet se och uppleva dels ungdomarnas aktiviteter och dels hur de förhåller sig till varandra och sin omgivning. Ytterligare kunskap får fältarbetaren genom att ungdomarna själva delger sina erfarenheter, tankar och problem.

Genom regelbundet uppsökande arbete i offentliga ungdomsmiljöer etablerar fältarbetaren kontakt med ungdomar. Fältarbetaren förmedlar ett budskap om att ungdomar är viktiga då denne söker upp och intresserar sig för hur deras sociala situation är och hur de hanterar den i sin vardag. Då fältarbetaren fortlöpande möter ungdomar och är närvarande vid olika händelser i offentliga ungdomsmiljöer skapas en specifik utgångspunkt att arbeta vidare med. Gemensamma upplevelser, kunskap om ungdomars situation och en förtroendefull kontakt är grogrunden för en trygg och hållbar *relation*. Denna relation, som är det centrala verktyget i professionellt socialt fältarbete, ger fältarbetaren legitimitet i ungdomsmiljöerna och skapar möjlighet till motivation och förändring.

Analys

Fältarbetarens analys av det uppsökande arbetet är en ständigt pågående process. Efter att ha uppmärksammat ungdomars behov och önskemål görs bedömningar och val av olika insatser som ska genomföras. Då behoven ofta är många och skiftande måste det göras prioriteringar av vilka insatser som är mest angelägna och som är möjliga att genomföra. För att kunna göra relevanta bedömningar och val av insatser krävs en bred teoretisk grund att stå på. De teoretiska kunskaper som används beror på vilka insatser som görs. För att förstå ungdomar och det möjliga och svårigheter det innebär att växa upp idag krävs bl.a. kunskaper i socialisationsteori, utvecklingspsykologi, samtalsmetodik och gruppprocesser och ungdomskulturer.

Insatser

Fältarbetaren är verksam på tre nivåer för att tillgodose de behov som uppmärksammas genom det uppsökande arbetet. Dessa nivåer är samhälls-, grupp- och individnivå. Relaterat till nivåerna bedriver fältarbetaren olika former av insatser vilka är strukturinriktade, förebyggande (generella och riktade) och behandlande. Det är viktigt att arbeta på alla nivåer och bedriva olika typer av insatser för att förhindra sociala problem.

Nedan beskrivs insatserna i förhållande till nivåerna

Samhällsnivå

Samhällsnivå innebär den sociala offentliga miljön där ungdomar vistas. Här sker mötet med ungdomar som kollektiv. Denna nivå innebär också olika samhällsorgan, exempelvis institutioner och organisationer.

Insatserna som görs är vanligen av strukturinriktad och förebyggande karaktär. Det strukturinriktade arbetet innebär att insatserna sker i samhällsstrukturen och i den sociala miljön. Målet är att förhindra uppkomsten av sociala problem och skapa förutsättningar för en god social uppväxtmiljö. Förebyggande insatser syftar till att ge ungdomar möjlighet att hantera sin sociala situation innan problem uppstår.

I den offentliga miljön där ungdomar vistas sker de strukturinriktade och förebyggande insatserna genom att skapa goda sociala miljöer och mötesplatser samt att ungdomarna lär sig handskas med sin sociala situation.

Den strukturinriktade insatsen bedrivs också i den *egna organisationen* genom att fältarbetaren delger beslutsfattarna den kunskap det uppsökande arbetet ger. Det är viktigt att dessa får kontinuerlig information om ungdomars uppväxtvillkor för att få underlag för planering och beslut.

Fältarbetaren har också ett nära samarbete med andra yrkesgrupper, ideella föreningar, föräldrar och inte minst berörda ungdomar. Genom samarbetspartners olika kunskaper och kompetens kompletterar man varandra, vilket ger möjlighet till att tillgodose ungdomarnas behov.

Gruppnivå

Gruppnivå innebär att arbetet inriktar sig på olika ungdomsgrupper. Det är klart *avgränsade verksamheter* som fältarbetaren planerar, organiserar och genomför. Det kan vara verksamheter med fasta eller spontana grupper, beroende på vilka behov som uppmärksammas i det uppsökande arbetet.

Förebyggande insatser på gruppnivå sker genom generellt eller riktat arbete i ungdomars närmiljö. Det möjliggör för ungdomarna att handskas med sin sociala situation innan problem uppstår.

Generellt arbete vänder sig till ungdomsgruppen i stort, såsom en årskull elever, medan riktat arbete vänder sig till grupper av ungdomar som löper större risk att utvecklas ogynnsamt.

Verksamhet på gruppnivå kan vara olika slags aktiviteter eller samtalsgrupper där de pedagogiska verktygen är att tillvarata grupprocessen och att utveckla ungdomars egna resurser och kreativitet.

På gruppnivå sker även behandlande insatser med ungdomar som redan utvecklat sociala problem. Behandlingsinsatserna bygger på den förtroendefulla relationen mellan ungdom och fältarbetare.

Med utgångspunkt från ungdomarnas egen miljö hjälper fältarbetaren grupper att tillsammans finna konstruktiva lösningar på problem.

Individnivå

Individnivå innebär att arbetet riktar sig till *enskilda ungdomar* som fältarbetaren möter i sitt uppsökande arbete.

På individnivå bedriver fältarbetaren både förebyggande och behandlande insatser. Förebyggande insatser består av riktat arbete till enskilda ungdomar som löper risk att utvecklas ogynnsamt. Det sker genom jag-stärkande samtal och aktiviteter i ungdomens egen närmiljö. Bearbetande behandlingsarbete med ungdomar som redan utvecklat sociala problem sker i den unges vardagsmiljö och bygger på relationen mellan ungdom och fältarbetare. Det är viktigt att tillsammans med den unges sociala nätverk, såsom föräldrar, skapa möjlighet till förändring.

Det unika för förebyggande och behandlande insatser i professionellt socialt fältarbete på grupp- och individnivå är på det sätt relationen mellan ungdom och fältarbetare uppstår. Relationen byggs upp genom kontakten som etableras i det uppsökande arbetet. Då fältarbetaren stödjer och bekräftar ungdomen i flera av dennes livsområden skapas en hållbar relation som möjliggör en förändring, så att ungdomen kan utvecklas gynnsamt.

Dokumentation och utvärdering

Dokumentation sker regelbundet i samband med det uppsökande arbetet, analysen och insatserna. För att kunna se mönster och tendenser vid det uppsökande arbetet är det viktigt att fältarbetaren kontinuerligt dokumenterar det som sker på fältet. På så sätt kan fältarbetaren göra en relevant analys som underlag för insatsval. Dokumentationen kan se ut på många sätt, såsom skriftlig, muntlig och visuell.

För att få kunskap om insatserna varit verkningsfulla är det viktigt att göra bedömningar och att utvärdera insatsval och dess effekt. Utvärderingar ser olika ut beroende på insats. Det är viktigt att ungdomars egna tankar och reflektioner ingår i en utvärdering. Syftena med dokumentation och utvärdering är att fältarbetaren ser över sin verksamhet och söker utveckla arbetsmetoden. Likaså är syftet att förmedla information till berörda beslutsfattare.

YRKESROLLEN

Fältarbetet bygger på *frivilliga relationer* som är beroende av ungdomarnas *förtroende* för fältarbetaren. Det professionella uppsökande arbetet i olika ungdomsmiljöer innebär att arbetet bedrivs utifrån ungdomarnas egna villkor. Det gäller att fältarbetaren i sitt förhållningssätt skapar förutsättningar för tillit och goda relationer genom att uppträda öppet och alltid sträva efter att vara tydlig såväl mot ungdomar som mot representanter för andra samhällsorgan. Dessutom är det viktigt med *personkontinuitet* och att arbetet bedrivs i ett *långsiktigt perspektiv*. Det tar tid för en fältarbetare att bli etablerad och få legitimitet i ungdomsgruppen. När kontakt väl är uppnådd gäller det att finnas till hands och att det finns utrymme för det samt att den frivilliga förtroendefulla relationen bygger på en klar och tydlig fältarbetarroll. Därför skall fältarbetaren enbart arbeta med fältarbete och inte åläggas andra arbetsuppgifter som jourtjänstgöring, olika typer av utredningsuppdrag och/eller kontrollfunktioner.

Det sociala fältarbetet är till största delen *egenstrukturerat*. Det innebär att det oftast formas utifrån fältarbetarens kunskaper och erfarenheter samt de behov som denne möter i det uppsökande arbetet.

Fältarbete är i sig en *specialiserad* funktion inom socialt arbete. Uppsökande verksamhet innebär att befinna sig i offentliga miljöer, ofta på annan tid än kontorstid. Specialiseringen och avsaknaden av på förhand givna strukturer kräver att fältarbetaren har möjlighet att relatera till en *arbetsgrupp* med förankring på fältet samt att gruppen har en gemensam arbetsledning. Det ger de bästa förutsättningarna för fältarbetaren skall kunna överblicka, avgränsa, initiera och genomföra olika insatser. Med dessa förutsättningar i arbetet blir handledning och återkommande fortbildning en nödvändighet för att säkra kompetens och metodutveckling.

Arbetet på fältet innebär att fältarbetaren möter ungdomar i olika livssituationer och i många skilda sociala sammanhang, vilket ger unika kunskaper om de ungas tankevärldar, livsmönster och uppväxtvillkor. Det uppsökande arbetet ger en värdefull överblick och möjlighet till en *helhetsyn* av den unges situation.

Att som fältarbetare vistas i människors närmiljö ställer stora krav på respekt för deras *integritet*. Det är därför viktigt att vara medveten om den ställning fältarbetaren har som myndighetsperson och vara klar, tydlig och varsam i sin roll i det uppsökande arbetet.

Fältarbetaren gör bedömningar och val grundat på kunskaper från den uppsökande verksamheten. Ungdomsgruppens förutsättningar och livsvillkor förändras snabbt vilket innebär en mångfald av insatser och arbete på olika nivåer och kräver stora mått av *flexibilitet*. Arbetet förutsätter också *samarbete* med ideella och professionella ungdomsarbetare men framförallt med ungdomarna själva. Fältarbetaren initierar ofta verksamheten och det är då vanligt att denne också får en samordnande roll. Det är också viktigt att framhålla ett tydligt *barn och ungdomsperspektiv* i olika sammanhang.

DET PROFESSIONELLA SOCIALA FÄLTARBETET

Fältarbetets grund är uppsökande och förebyggande arbete i offentliga ungdomsmiljöer.

Fältarbete bygger på frivillighet, förtroende och respekt för ungdomars integritet.

Fältarbete utgår från ungdomarnas behov och inriktas på att frigöra deras egna resurser.

Fältarbete är professionellt socialt arbete som bedrivs kontinuerligt i ett långsiktigt perspektiv.

Det som är unikt för fältarbete och en förutsättning för arbetsmetoden är att den har sin förankring i fältet vilket innebär att de analyser och insatser som genomförs utgår från det uppsökande arbetet. Om fältarbetaren av någon anledning upphör att kontinuerligt att vistas i offentliga ungdomsmiljöer eller enbart utför någon av delarna kan dennes arbete inte längre definieras som fältarbete enligt RIFs definition. Det är framförallt förankringen i offentliga ungdomsmiljöer som skiljer fältarbetet från annat ungdoms- och socialt arbete